

EEN BELANGRIJKE INHAALBEWEGING VANUIT DE GEMEENSCHAPSINSTELLINGEN: MET GEMENGDE BEGELEIDINGSTEAMS DE 21e EEUW IN ZONDER THEORIE

Ingrid VAN WELZENIS

Een decennium als aanloop

Begeleiding van geplaatste minderjarigen door zowel vrouwen als mannen lijkt op het eerste gezicht geen punt voor discussie. Binnen de residentiële voorzieningen in de bijzondere jeugdbijstand is dat ook inderdaad het geval. De begeleiding van de geplaatste meisjes en jongens geschiedt daar door vrouwelijke en mannelijke personeelsleden. Op deze realiteit bestaat er één uitzondering: de begeleiding van de minderjarigen die in de gemeenschapsinstellingen voor bijzondere jeugdbijstand, de voormalige Rijksgestichten¹, zijn geplaatst. Het Koninklijk Besluit waarop deze praktijk is gebaseerd, dateert van 9 november 1984.² Artikel 1 luidt: *'In de Rijksgestichten voor observatie en opvoeding onder toezicht worden de betrekkingen van lid van het opvoedingspersoneel of van het toezichtpersoneel alleen verleend aan kandidaten van hetzelfde geslacht als de hen toe te vertrouwen minderjarigen'*.³ In concreto komt dat er op neer dat de meisjes in de gesloten afdeling van de gemeenschapsinstelling 'De Zande' te Beernem uitsluitend worden begeleid door opvoedsters en de jongens in de gesloten en de halfopen afdeling van de gemeenschapsinstelling 'De Kempen' te Mol en in de halfopen afdeling van de gemeenschapsinstelling 'De Zande' te Ruiselede uitsluitend door opvoeders. Op kaderleden in de gemeenschapsinstellingen is deze regelgeving niet van toepassing.

De eerste discussie omtrent al dan niet gemengde begeleiding in de gemeenschapsinstellingen en de opheffing van het Koninklijk Besluit vond reeds een tiental jaren geleden plaats. Dat geschiedde op initiatief van Miet SMET en derhalve vooral

1. Tot 1988 ressorteerden de gesloten en halfopen gemeenschapsinstellingen onder het Ministerie van Justitie en werden ze 'rijksopvoedingsgestichten' genoemd. Sindsdien vallen ze onder de bevoegdheid van de Vlaamse Executieven. In 1989 werd de naam veranderd in 'gemeenschapsinstellingen'.

2. Koninklijk Besluit betreffende de voorwaarden voor toelating tot bepaalde betrekkingen bij de rijksgestichten voor observatie en opvoeding onder toezicht, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 14 december 1984.

3. Volgens Jan SMETS, indertijd referendaris bij het Arbitragehof, kan de bevoegdheid van de opsteller van het Koninklijk Besluit worden betwist. Zie daarvoor: J. SMETS (1996), *Jeugdbeschermingsrecht, Algemene Praktische Rechtsverzameling*, Deurne, Kluwer Rechtswetenschappen, nr. 1964.

vanuit een emancipatieperspectief. Niet zozeer pedagogische argumenten pro en contra gemengde begeleiding waren de leidraad als wel de zorg om gelijke kansen voor vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt. Na een tweetal vergaderingen werd de discussie gedurende meerdere jaren alleen nog in de wandelgang verdergezet en slechts een enkele keer in wetenschappelijk onderzoek⁴ en in de Pedagogische Commissie⁵ aangehaald. Ook in de recente aanbevelingen van het Vlaams Parlement in verband met de bijzondere jeugdzorg wordt de gemengde begeleiding in de gemeenschapsinstellingen niet aangekaart.⁶

Begin vorig jaar is de stilte verbroken. Een werkgroep van direct betrokkenen werd in de schoot van de gemeenschapsinstelling 'De Zande' opgericht om een experiment met qua geslacht gemengde begeleiding voor te bereiden. Een eerste concreet resultaat werd geboekt op 8 juni 1999 toen de Vlaamse Regering het besluit tot opheffing van het Koninklijk Besluit van 9 november 1984 nam.⁷ Uit één van de overwegingen blijkt dat nu wel de pedagogische bekommernis om de geplaatste minderjarigen op de voorgrond staat: '*... Overwegende dat onverwijld moet kunnen gestart worden met gemengde begeleiding zodat het pedagogisch aanbod kan aangepast worden aan het gewijzigd profiel van de geplaatste jongeren.*' Op 28 september j.l. heeft Johan SAUWENS, Vlaams Minister onder meer bevoegd voor Ambtenarenzaken, reeds zijn akkoord gegeven om met gemengde begeleidingsteams te starten. Het wachten is nu nog op de ondertekening van het ontwerp van Ministerieel Besluit tot inwerkingtreding door Mieke VOGELS, Vlaams Minister van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen.⁸ Het voorstel is om op 1 januari 2000 het besluit in werking te doen treden en in één leefgroep voor meisjes te Beernem en in één leefgroep voor jongens te Ruiselede te starten met zowel vrouwelijke als mannelijke begeleid(st)ers.

Ondertussen zijn in de gemeenschapsinstelling 'De Zande' de voorbereidingen reeds in volle gang. Er zijn twee teams van gemotiveerde mannen en vrouwen samengesteld. Momenteel doen zij stage op hun toekomstige werkplek of in een

4. I. VAN WELZENIS en M. LEMMENS (1997), *Gesloten instellingen binnenstebuiten. Deel 1: De huidige gesloten gemeenschapsinstellingen voor jongens en meisjes in Vlaanderen*, K.U. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie, 67 p.

5. De op 16 juni 1995 opgerichte Pedagogische Commissie voor de gemeenschapsinstellingen voor bijzondere jeugdbijstand heeft tot taak de plaatselijke directies bij te staan en te adviseren inzake het te voeren pedagogisch beleid.

6. T. MERCKX-VAN GOEY, P. CEYSENS, K. LINDEKENS en R. VAN DEN HEUVEL (1999), *Maatschappelijke beleidsnota bijzondere jeugdzorg; motie van aanbevelingen*, Vlaams Parlement, Stuk 1354, 24 maart 1999, nr. 2.

7. Besluit van de Vlaamse Regering tot opheffing van het Koninklijk Besluit van 9 november 1984 betreffende de voorwaarden voor toelating tot bepaalde betrekkingen bij de rijksgestichten voor observatie en opvoeding onder toezicht, gepubliceerd in het *Belgisch Staatsblad* van 5 augustus 1999.

8. Ministerieel Besluit tot vaststelling van de datum waarop het Besluit van de Vlaamse Regering van 8 juni 1999 tot opheffing van het Koninklijk Besluit van 9 november 1984 betreffende de voorwaarden voor toelating tot bepaalde betrekkingen bij de rijksgestichten voor observatie en opvoeding onder toezicht, in werking treedt voor sommige leefgroepen van de gemeenschapsinstellingen voor bijzondere jeugdbijstand 'De Zande'.

andere relevante residentie. Tevens wordt er nagedacht over de wijze waarop de vorming van de gemengde teams kan geschieden en het experiment geëvalueerd kan worden.

Argumenten *pro* en *contra* gemengde begeleiding

Theoretisch is de maatregel van plaatsing in een gemeenschapsinstelling een jeugdbeschermingsmaatregel en dus van opvoedkundige aard. Het betreft altijd een gedwongen opvoedkundige maatregel opgelegd door de jeugdrechter. Zowel minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd als minderjarigen in een problematische opvoedingssituatie kunnen door de jeugdrechter aan een gemeenschapsinstelling worden toevertrouwd. In beide gevallen kan de maatregel slechts onder bepaalde voorwaarden en voor een bepaalde duur worden opgelegd.

Ook het feit dat de plaatsingsmaatregel wordt uitgevoerd in instellingen die de Vlaamse Gemeenschap organiseert, impliceert dat het essentieel om hulp- en dienstverlening gaat. De afdeling Gemeenschapsinstellingen te Brussel formuleert haar opdracht zelf als volgt⁹: *‘... bijdragen tot een maatschappelijk aanvaardbare kwaliteit van leven voor de jongeren en hun gezinsomgeving die geconfronteerd worden met ernstige problemen van psycho-sociale aard die een normale opvoedingsrelatie onmogelijk maken, door:*

- de minderjarigen een opvoedingsstructuur aan te bieden die beantwoordt aan de gestelde problematiek,*
- hen te ondersteunen in de reïntegratie naar het maatschappelijk leven,*
- een tijdig bruikbaar advies met betrekking tot een aangepast hulpverleningsaanbod te leveren,*
- de beleidsverantwoordelijken te adviseren over het te voeren beleid zowel met betrekking tot de wetgeving als met betrekking tot de organisatie en de realisatie van overheidsinitiatieven’.*

Het lijkt evident dat opvoeding, hulpverlening en reïntegratie van geplaatste minderjarigen beter gerealiseerd kan worden, indien daarbij zowel mannelijke als vrouwelijke begeleid(st)ers betrokken zijn. Voor de jongens en meisjes in de twee gesloten afdelingen geldt dat nog nadrukkelijker dan voor de minderjarigen in de halfopen afdelingen. Vanuit de gesloten settings hebben de minderjarigen immers nog veel minder mogelijkheden om buiten de instelling in contact te treden met personen van het andere geslacht. Overigens neemt Vlaanderen wat betreft de niet-gemengde samenstelling van de begeleidingsteams in de gesloten en halfopen voorzieningen een uitzonderingspositie in binnen de Westerse geïndustrialiseerde we-

9. Departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, Afdeling Gemeenschapsinstellingen voor bijzondere jeugdbijstand (1995), *Actieplan, Resultaatgericht werken in de gemeenschapsinstellingen voor bijzondere jeugdbijstand*.

reld.¹⁰ Ook binnen de residentiële voorzieningen met een erkenning categorie 1bis, waar men met een sterk vergelijkbare groep minderjarigen werkt, wordt het werken met zowel mannelijke als vrouwelijke begeleid(st)ers als een vanzelfsprekendheid beschouwd.¹¹ De enige nuancering die soms wordt gemaakt, betreft de beginfase van de plaatsing van meisjes met incestervaringen. Begeleiding door uitsluitend vrouwelijk personeel kan dan gewenst zijn.

De argumenten pro gemengde begeleiding die het meest frequent verwoord worden, zijn voornamelijk van pedagogische aard. In concreto gaat het om de volgende voordelen:

- een realistischere afspiegeling van het maatschappelijk leven en een realistischere nabootsing van de gezinssituatie,
- de aanwezigheid van identificatiefiguren en modelgedrag van beide geslachten en van modellen van respectvolle interactie tussen beide geslachten,
- de complementariteit van mannen en vrouwen wat betreft hulpverlening en het activiteitenaanbod en de mogelijkheid om juist met een man of juist met een vrouw bepaalde thema's te bespreken of bepaalde activiteiten te ontplooiën.

Specifiek met betrekking tot mannelijke begeleiders binnen gemengde teams wordt nog gewezen op een verhoogde fysieke veiligheid en dat mannen in gemengde teams opener zijn en minder stereotype gedrag vertonen. Als specifieke voordelen van vrouwelijke begeleidsters wordt de aandacht gevestigd op het grotere inlevingsvermogen en de grotere openheid van vrouwen om bepaalde emotionele thema's te bespreken. Ook een ruimere aandacht voor sfeer en netheid wordt aan vrouwelijk personeel toegeschreven.

Hoewel er aan het werken met gemengde begeleidingsteams vooral voordelen verbonden zijn, mag dat de aandacht voor mogelijke nadelen en risico's niet verlaten. Opvallend is dat deze vooral betrekking hebben op het personeel en nauwelijks op de geplaatste minderjarigen. Concrete nadelen van het werken met gemengde begeleidingsteams die in het debat worden geformuleerd, zijn:

- het risico dat mannelijke personeelsleden beschuldigd worden van seksuele intimiteiten met geplaatste meisjes,
- mogelijkheid dat teamleden onderling verliefd worden,
- meer kans op conflicten in het team,

10. I. VAN WELZENIS en M. LEMMENS (1997), *Gesloten instellingen binnenstebuiten. Deel 2: De gesloten instellingen voor jongens en meisjes buiten de Vlaamse grenzen*, K.U.Leuven, Onderzoeksgroep Jeugd-criminologie, 100 p.

11. In 1997 hebben 35 studenten tweede en enige kandidatuur in het kader van het vak 'Psychologische methoden van criminologisch onderzoek' (K.U.Leuven) een selecte groep van 17 voorzieningen met een erkenning categorie 1bis bevraagd omtrent het werken met gemengde begeleidingsteams. Zowel kaderleden als begeleid(st)ers, zowel mannen als vrouwen en zowel vertegenwoordigers van instellingen voor louter jongens en voor louter meisjes als instellingen voor beide geslachten zijn gecontacteerd geweest. Aangezien geen enkel wetenschappelijk onderzoek naar de voor- en nadelen van gemengde begeleiding in gesloten en/of halfopen settings voorhanden is, wordt hier ingegaan op de door de studenten verzamelde argumenten *pro* en *contra*.

– een grotere kans op escalerend gedrag en agressie ten aanzien van vrouwelijk personeel.

Nog andere overwegingen voor de 21e eeuw

De recente opheffing van het Koninklijk Besluit van 9 november 1984 is omwille van pedagogische en sociaal-maatschappelijke argumenten toe te juichen en ligt bovendien in de lijn van de zorg voor kwaliteit opgelegd door het kabinets-decreet.¹² In principe zullen de gemeenschapsinstellingen met de start van de volgende eeuw beginnen aan een inhaalbeweging ten aanzien van de overige residentiële voorzieningen binnen de bijzondere jeugdbijstand en binnen de Westerse geïndustrialiseerde wereld en daarmee hun uitzonderingspositie gedeeltelijk achter zich laten. Alvorens uitbreiding van het experiment ‘gemengde begeleiding’ naar alle leefgroepen van de gemeenschapsinstelling ‘De Zande’ en naar de twee afdelingen van de gemeenschapsinstelling ‘De Kempen’ bepleit kan worden, is het noodzakelijk dat evaluatieonderzoek duidelijk maakt op welke wijze het werken met mannelijke en vrouwelijke begeleid(st)ers binnen dezelfde leefgroep kan worden geoptimaliseerd.

Naast de qua geslacht niet-gemengde begeleiding in de gemeenschapsinstellingen zijn er nog diverse andere aspecten van de werking die ter discussie kunnen worden gesteld. Enigszins in dezelfde lijn liggen het qua etnische origine niet-gemengd zijn van de begeleiding en het qua geslacht niet-gemengd zijn van de populatie van minderjarigen.

In de gemeenschapsinstellingen zijn uitsluitend Belgische begeleid(st)ers werkzaam. Gezien het relatief grote aantal geplaatste minderjarigen met een andere etnische achtergrond, met name Marokkaanse jongens, lijkt zeker het aanwerven van Marokkaanse begeleid(st)ers het overwegen waard. Die nood wordt door de betrokkenen uit de voorzieningen ook als zodanig gevoeld. In dit geval is er echter geen Koninklijk Besluit of andere wetgeving die in de weg staan, maar het feitelijk gegeven dat personen met een andere etnische achtergrond niet aan de wervings-examens willen of kunnen deelnemen of er niet voor slagen.

Het qua geslacht niet-gemengd zijn van de populatie van de gemeenschapsinstellingen steunt ook niet op een wettelijke basis. Het betreft een praktijk die gegroeid is en tot op heden nooit expliciet in vraag gesteld is. Vanuit pedagogische en reïntegrerende overwegingen kunnen argumenten worden aangebracht om voor bepaalde facetten van de werking tot co-educatie over te gaan.¹³ Het feit dat een qua geslacht gemengde populatie ook in de andere voorzieningen voor bijzondere jeugdbijstand evenals in gesloten en halfopen settings in andere landen geen gemeengoed

12. Het Decreet van 29 april 1997 inzake de kwaliteitszorg in de welzijnsvoorzieningen.

13. Een interessante beschrijving van een experiment met een gemengde populatie in een gesloten instelling is onder meer: P.H. VAN DER LAAN en M. SMIT (1994), Jongens en meisjes in Het Poortje: co-educatie in een gesloten jeugdinrichting, *TOKK*, p. 99-109.

is¹⁴, lijkt een argument te vormen om dit aspect van de werking van de gemeenschapsinstellingen voorlopig nog niet bovenaan de agenda te plaatsen.

Het feit dat de afdeling gemeenschapsinstellingen op dit moment volop bezig is de werking van de voorzieningen door te lichten met het oog op een grotere kwaliteit van het aanbod stemt ons hoopvol dat we niet tot een volgend decennium of millennium hoeven te wachten om met nieuwe experimenten te starten die kunnen bewerkstelligen dat de geplaatste meisjes en jongens beter worden voorbereid op hun maatschappelijke participatie nadien.

14. I. VAN WELZENIS en M. LEMMENS (1997), *Gesloten instellingen binnenstebuiten. Deel 2: De gesloten instellingen voor jongens en meisjes buiten de Vlaamse grenzen*, K.U. Leuven, Onderzoeksgroep Jeugd-criminologie, 100 p.